

MARIA LOYOLA OPIELA, sł. BDNP*

Aktualność myśli pedagogicznej i dzieła Edmunda Bojanowskiego

Wstęp

Myśl pedagogiczna Edmunda Bojanowskiego rozwijała się w całym kontekście jego życia i osobistych doświadczeń oraz złożonej rzeczywistości społeczno-kulturowej. Postawy i wartości wyniesione z domu rodzinnego, świadoma praca nad własnym rozwojem i zaangażowanie w poszukiwanie prawdy w harmonijnym ujęciu natury, religii i historii prowadziły go do odkrywania piękna i szerzenia dobra. Takie wielostronne i harmonijne podejście do siebie i wyzwań współczesności pozwalało na równie bogatą działalność, którą podejmował w duchu służby Bogu i ludziom, Ojczyźnie i Kościołowi. Nie działał doraźnie, ale z odpowiedzialnością odkrywał prawdę o człowieku i jego integralnym rozwoju, gromadził wiedzę i rozwijał systemowe rozwiązania organizacyjne, aż do stworzenia instytucji ochron i zgromadzenia zakonnego, zapewniającego ich skuteczne funkcjonowanie. Mimo, iż myśl pedagogiczna Bojanowskiego, rozwiązania praktyczne i ich teoretyczne podstawy zrodziły się w połowie XIX wieku, odczytywane dziś na nowo, jawią się jako wyjątkowo aktualne, a nawet nowatorskie. Ich zastosowanie we współczesnej edukacji wyraża się w podejściu do osoby i wynikającym stąd rozumieniu wychowania, jego roli od wczesnego rozwoju dziecka po dorosłość oraz w sposobie jego praktycznej realizacji. Przyjęte podstawy rozumienia istoty ludzkiego życia, rozwoju, edukacji i działania, których źródłem są natura, religia i historia, stanowią o ponadczasowych walorach myśli pedagogicznej i dzieł E. Bojanowskiego.

* S. DR HAB. MARIA LOYOLA OPIELA, PROF. KUL – sł. BDNP (służebniczka dębicka), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej. E-mail: sloyola@wp.pl.

Istotne wymiary myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego

Bogata spuścizna E. Bojanowskiego¹ i tradycja pracy wychowawczej Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, odczytywane na nowo w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych i wobec aktualnych wyzwań edukacyjnych, stanowią źródło poznania jego zamiaru i myśli pedagogicznej. Są one nie tylko zasobem wiedzy i doświadczeń praktycznych, ale pozwalają określić obszar stałości i zmienności, tak ważny dla zachowania z jednej strony kontynuacji i tożsamości prowadzonej działalności, a z drugiej wprowadzania potrzebnych zmian adaptacyjnych. Na tej podstawie także możliwe było napisanie integralnej pedagogiki przedszkolnej w ujęciu Bojanowskiego, czego dokonano w dwóch komplementarnych etapach. Pierwszy obejmował rekonstrukcję teoretycznych założeń i pierwotnego zamiaru Bojanowskiego, co wymagało gruntownego poznania jego myśli pedagogicznej, a drugi rekonstrukcję systemu pedagogiki, będącej wyrazem twórczej i otwartej na wyzwania współczesności realizacji jego zamiaru i wierności założeniom. Na tych podstawach została zrealizowana droga adaptacji systemu integralnej pedagogiki przedszkolnej E. Bojanowskiego do wyzwań współczesności².

Poznanie myśli danej osoby wymaga dotarcia „do świata korzeniami tkwiącego w duszach ludzkich”³. Podobnie zatem, poszukując istoty myśli pedagogicznej konkretnego autora, należy odnieść się do treści jego myśli wyrażonej w słowach i ich językowego znaczenia dostępnego na drodze rozumienia zachowanych tekstów⁴. Z bogatej spuścizny E. Bojanowskiego, opublikowanej już w całości, poznajemy jego poglądy, opinie i przekonania dotyczące wychowania człowieka, poczynwszy od najwcześniejszych lat na całe życie, sformułowanie jego celu i ideałów pedagogicznych. Związane są one z koncepcyjnym myśleniem pedagogicznym w danym okresie historycznym, opartym w dużej mierze na intuicji i doświadczeniu⁵, ale także na konkretnej koncepcji człowieka i rzeczy-

¹ Bojanowski pozostawił w rękopisie listy, dziennik i luźne notatki oraz publikowane w czasopiśmie artykuły, których jest autorem. Listy Bojanowskiego i do niego pisane zostały wydane jako: *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871*, t. I-II, objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził Leonard Smółka, Wrocław 2001. *Dziennik*, t. I-IV, który objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził Leonard Smółka został wydany we Wrocławiu w 2009 r. Edycja krytyczna notatek została natomiast wydana w dwóch tomach pod tytułem: *Prace, szkice i materiały bł. Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, a na tej podstawie zostało opracowane *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego* i opublikowane w 2016 r.

² Zob. M. Opiela, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Wyd. KUL, Lublin 2013.

³ B. Śliwerski, *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia, klasyfikacje, badania*, Kraków 2009, s. 43.

⁴ Zob. tamże.

⁵ Por. W. Szulakiewicz, *Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowanna” 2 (1998), s. 15.

wistości, w jakiej on żyje, rozwija się i działa. Bojanowski ujął je w integralnej wizji wychowania realizowanego w harmonii natury, religii i historii.

Spuścizna Bojanowskiego zawiera bardzo bogaty zasób wiedzy dotyczącej istotnych elementów procesu wychowania⁶, a przede wszystkim jasne wskazanie na antropologię, co stanowi podstawę do kontynuacji jego myśli pedagogicznej i realizacji jego zamiaru w zmieniających się warunkach miejsca i czasu. Podejmował refleksję nad współczesną sobie sytuacją w kontekście wychowania. Sięgając do historii i analizując dzieje ludzkości i cywilizacji odczytywał sens tego ważnego zadania ludzkości, narodu, rodziny, jakim jest wychowanie młodego pokolenia w każdej społeczności. Uznając religię i filozofię za „najważniejsze uniwersalne sfery”⁷, Bojanowski poszukiwał w odniesieniu do nich wiedzy o człowieku, jego życiu i rozwoju oraz uniwersalnych celów i zasad wychowania. W ten sposób oparł styl refleksji nad wychowaniem na uniwersalnych podstawach, pozostawiając tym samym wskazanie praktyczne dla zachowania ciągłości dzieła.

Ideą podstawową jego myśli pedagogicznej było prowadzenie do odrodzenia moralnego, z przekonaniem, że „im groźniej terazniejsze stosunki społeczne zachwiewają się z braku podstawy moralnej, tym żywotniejszym staje się zadaniem ludzkości sprawa wychowania”⁸. W tym kontekście określił, że „wychowanie jest zachowywaniem obyczajów rodzinnych – ma charakter zachowawczy tych zwyczajów, z których idą obyczaje”⁹. Odwołując się do przyjętej wizji człowieka jako osoby – bytu cielesno-duchowego otwartego na transcendencję, określa jednoznacznie, że: „najwyższym celem wychowania jest: aby człowiek stał się obrazem i podobieństwem Boga na ziemi”¹⁰. Na tej podstawie Bojanowski przedstawił chrześcijańską wizję wychowania, w której z biblijnej koncepcji człowieka wynika jego integralny charakter, bo tylko takie wychowanie służy pełnej aktualizacji potencjału osoby ludzkiej i osiągnięcia przez nią celu ostatecznego.

Wychowanie bardzo ściśle łączył z rodziną, szanując ją jako jedyne i niezastąpione w pełni przez nikogo środowisko życia i rozwoju dziecka. Dotyczyło to jego aspektu zarówno indywidualnego, jak i społecznego, z jednoznacznym ukierunkowaniem na wychowanie moralne w wierności tradycji. Tak ważne

⁶ Materiał źródłowy stanowiący wybór tekstów pedagogicznych zawiera *Kompendium edukacyjne*, stanowiące rekonstrukcję zaplanowanego i w dużej mierze przygotowanego przez E. Bojanowskiego dzieła. Zmodyfikowany i uwspółcześniony został jedynie zapis struktury kompendium, w sposób oddający zawartość merytoryczną tekstu, z zachowaniem przekazu zawartego w źródłach i myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego.

⁷ Por. M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2016, s. 42.

⁸ Tamże, s. 32.

⁹ Tamże; por. S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807, t. I, cz. I. s. 258.

¹⁰ M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne...*, s. 41.

zadania i cele wychowania stawiał rodzinie, wychowawcom, wspólnocie, w której dziecko przychodzi na świat, żyje i rozwija się. Budowanie szerszej wspólnoty wychowującej zakładało „wspólne wychowanie dzieci, bez zrywania ich rodzinnych związków z rodzicami oraz kształtujące się coraz właściwsze sposoby ich prowadzenia, oparte na różnomiejscowych doświadczeniach, a przewyższające prywatną w tym względzie znajomość rzeczy”¹¹. W takim rodzinnym klimacie ochron, wskazanie, iż „zadaniem wczesnego wychowania nie jest żadna szkolna nauka, tylko nauka życia”¹² mogło być w pełni realizowane. Służyło bowiem naturalnemu wprowadzaniu dziecka we wspólnotę rodziny, w kulturę innych wspólnot i społeczności, wyrażającą się w zwyczajach i obyczajach pielęgnowanych w codzienności i bogatej obrzędowości.

Znamienne dla myśli pedagogicznej Bojanowskiego jest mocne nawiązanie do narodu i natury, jako podstawowego odniesienia: „Nie rozumowa pedagogika, nie układ różnorodnych części, jak państwo dotychczasowe, ale według narodowości w połączeniu z naturą – rozwijać się winien system wychowania”¹³. Takie podejście nie stanowiło wyrazu jakiegos zacieśniania perspektywy czy braku otwartości. Otwartość i uniwersalność systemu gwarantowało jego mocne osadzenie na podstawach religijnych i filozoficznych. Narodowość określa natomiast specyfikę kulturową, środowiskową i obyczajową właściwą dla społeczności, Ojczyzny, w której człowiek się rodzi, rozwija, wychowuje, kształci i działa zgodnie z normami i zasadami wynikającymi z tej specyfiki. Narodowość i Ojczyznę postrzegał jako przeznaczone człowiekowi przez Opatrzność miejsce i środki, które Bóg daje, aby każdy mógł realizować swój życiowy cel. Ważnym zadaniem wychowawczym było zatem kształtowanie u wychowanków postawy patriotyzmu i poczucia tożsamości narodowej jako identyfikowania się z chrześcijańskimi oraz humanistycznymi podstawami i tradycjami narodu. Takie podejście było otwarte na wielonarodowość wspólnoty ludzkiej, w której pielęgnowanie kultury i tradycji własnego narodu uczyło szacunku dla innych narodowości.

To pełne realizmu podejście do osoby, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia wczesnego rozwoju i wychowania, budowania dojrzałych relacji oraz odpowiedzialności za wspólnotę i sprawy narodowe stało się podstawą koncepcji pedagogicznej wyrastającej ponad swoje czasy. Mimo upływu czasu stanowi ona wciąż żywą tradycję uaktualnianą w różnych kontekstach, które stanowiły źródło inspiracji, a jednocześnie jej urzeczywistniania w odpowiedzi na potrzeby i problemy współczesności¹⁴.

¹¹ Tamże, s. 72.

¹² Tamże, s. 165.

¹³ Tamże, s. 32.

¹⁴ Zob. W. Korzeniowska, *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny słownik biograficzny*, Kraków 2010, s. 8.

Aspekty aktualności myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego

Żywotność myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego wyraża się już w dokumentach źródłowych, w których zachował się przekaz autora¹⁵. Z jednej strony myśl ta związana jest z osobistą refleksją, dlatego biografia Bojanowskiego powiązana jest ściśle z kształtowaniem się jego poglądów pedagogicznych i uwarunkowań tego procesu. W tym kontekście można wyróżnić aspekty stanowiące źródła i inspiracje do formułowania podstaw teoretycznych wychowania oraz jego praktycznej organizacji i metodyki prowadzonych działań. Są one szczególnie ważne dla kontynuacji jego myśli pedagogicznej, ale aktualność jej stylu stanowi inspirację dla współczesnych badań. Wobec kolejnej reformy i wprowadzanych zmian w oświacie, warto je wykorzystać dziś w podejściu do edukacji.

Świadomy tego, jak doświadczenia związane z własnym rozwojem i wychowaniem oraz uwarunkowania wpływające na kształt osobowości i historii jego życia, zdobyta wiedza, kontakty i osobiste zaangażowanie w służbę Bogu, człowiekowi i Ojczyźnie stanowią o kształcie i poczuciu jego osobistej tożsamości jako człowieka wewnątrznie wolnego i zintegrowanego, wskazywał na ich znaczenie w procesie wychowania. Wykorzystanie osobistych doświadczeń w refleksji nad rzeczywistością edukacji niezmiennie odgrywa ważną rolę w świadomym i odpowiedzialnym tworzeniu koncepcji teoretycznych i formułowaniu wskazań praktycznych.

Ważnym wskazaniem jest integralność wniosków wyprowadzanych przez Bojanowskiego z dogłębnej diagnozy sytuacji i potrzeb rozwojowych małego dziecka, jego rodziny i środowiska, w jakim żyje, rozwija się i za które w przyszłości przyjmie odpowiedzialność. Ujmował je w kontekście szans i zagrożeń, jakie niosła ze sobą ówczesna kultura i cywilizacja europejska, z uwzględnieniem specyfiki Zachodu i Słowiańszczyzny.

Podstawą tych nośnych ujęć była pogłębiona znajomość teorii i koncepcji wychowania oraz wiedza na temat współczesnej praktyki w dziedzinie wychowania dzieci, jej rozwoju i ewolucji w odniesieniu do procesów dziejowych właściwych dla kultury europejskiej, motywowana potrzebą poszukiwania rozwiązań w konkretnej sytuacji związanej z aktualnymi potrzebami ludzi. Odpowiedzią na nie była jasna koncepcja harmonijnego, pełnego, dziś powiemy integralnego rozwoju i wychowania człowieka w odniesieniu do rzeczywistości,

¹⁵ Po opracowaniu notatek E. Bojanowskiego najważniejszym publikowanym źródłem, zawierającym przekaz jego myśli pedagogicznej i jej praktycznej realizacji, jest *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Źródłem określającym podstawowe zasady pracy z dziećmi są *Reguły w szczególności*, stanowiące II część *Reguły Zgromadzenia Służebniczek Boga Rodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, wydanej w Poznaniu w 1867 r. Natomiast źródłem do opisu historii życia Autora, jego działalności oraz przybliżającym warunki i przebieg procesu rozwoju ochron i organizacji pracy wychowawczej jest *Dziennik*.

w których wyraża się osoba. Odkrywszy prawdę o ludzkim życiu w wymiarze doczesnym i nadprzyrodzonym w odniesieniu do natury, religii i historii oraz realizując dobro, osoba zmierza do rozwoju pełni swego człowieczeństwa.

Poddawanie przez Bojanowskiego weryfikacji teorii w praktyce służyło także wzmocnieniu jej przewidywalności z założeniem dynamiki i otwartości koncepcji wychowania, u podstaw której ona leży. W związku z tym koncentrował się nie tylko na rozwiązywaniu szczegółowych kwestii, ale również na poszukiwaniu ich fundamentów. Wobec godności osoby dziecka i celu jego wychowania, pozbanienie teorii wychowania możliwości przewidywania, prowadziłoby do tego, że nie miałyby ona większego znaczenia praktycznego i stałyby się bezwartościową. Bojanowski zmierzał więc do tworzenia teorii pełniącej służebną rolę wobec praktyki, podobnie jak praktyka spełniała wobec niej funkcję kontroli oraz jej ustawicznej ewaluacji i rozwoju.

Ustawiczna refleksja nad podejmowanymi działaniami i ich teoretycznym uzasadnieniem wynika z podkreślanej przez Bojanowskiego potrzeby twórczego ich wcielania w życie. Skuteczność i poprawność tego typu strategii zakłada znajomość przez Służebniczki obszarów ciągłości i zmienności działań edukacyjnych, stanowiących istotę działalności Zgromadzenia, pojmowanej jako misja oraz determinacja w jego wiernej i twórczej kontynuacji. Określenie najwyższego celu wychowania, jako stanie się obrazem i podobieństwem Boga na ziemi, wyznacza perspektywę poszukiwań rozumienia teorii i praktyki pedagogicznej umożliwiającej jego osiągnięcie w życiu wychowanków.

W chaosie, jaki panuje dzisiaj w wielości ofert wychowawczych kierowanych do rodziców i instytucji oświatowych potrzebne jest przedstawienie tej rodziwej propozycji. Przekonanie o jej wartości jest uzasadnione doświadczeniem Służebniczek, które ją z powodzeniem realizują przez 160 lat. Gwarantem jej skuteczności jest pełne uczestnictwo w działaniu ukierunkowanym na dobro dziecka i społeczeństwa oraz stała refleksja nad jego jakością i adekwatnością¹⁶. Zasadność przedstawienia tej propozycji potwierdza również wielkie zapotrzebowanie społeczne wynikające z zaufania, wysokiej oceny i identyfikacji z wartościami, celami i zasadami, na jakich zbudowana jest teoria i praktyka wczesnej edukacji w ochronkach. Zresztą, przekonanie o wartości i konieczności powrotu do tego, co stałe i sprawdzone w tradycji oraz jasna deklaracja odniesienia do zawartych tam egzystencjalnych prawd odnoszących się do aktualnej sytuacji człowieka zagubionego w świecie, staje się szczególną potrzebą naszych czasów.

Wśród rozwijających się nurtów pedagogiki krytycznej, emancypacyjnej, stawianych pytań o edukację, jej kształt i warunki, w jakich ma być realizowana oraz udzielanych na nie pytań, dostrzegamy wielką lukę, którą powinny wypełnić

¹⁶ Por. *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871*, t. I, objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził Leonard Smółka, Wrocław 2001, s. 202-204.

odpowiedzi oparte na wartościach uniwersalnych i ponadczasowych. Pedagogika dzisiaj w określaniu swych podstaw antropologicznych, szczególnie na etapie wczesnej edukacji, staje wobec wyzwań postmodernizmu. Także wobec moralnego chaosu daje się coraz wyraźniej słyszeć wołanie o konieczność odrodzenia wychowania, jego renesansu, który miałby być powrotem do jakiegoś początku czy nowym rozkwitem. W tym kontekście odnawia się potrzeba poszukiwania adekwatnej pedagogiki. Powinna ona służyć integralnemu rozwojowi i wychowaniu każdego dziecka. Jaka zatem powinna to być pedagogika?

Jako odpowiedź na ową *adekwatność* przedstawiamy propozycję pedagogiki, która jest odwołaniem do przeszłości, ale jednocześnie otwartą na nowe propozycje i idee, jednak z zachowaniem jej tożsamości. Bojanowski również musiał zmierzyć się z problemami swoich czasów, które dzięki zaangażowanej postawie potrafił rozpoznać, interpretować i rozumieć, wykorzystując wszystko, co służyło dobru. Wyraźnie jednak dystansuje swoją pedagogikę od założeń pozytywistycznych, idealizmu i naturalizmu, a otwiera ją na wymiar duchowy i podmiotowy, poszukując inspiracji wychowawczych w naukach humanistycznych i realizmie filozoficznym. Czyni to z wielką troską o wysoką świadomość historyczną i kulturową oraz otwartość na otaczającą człowieka rzeczywistość.

Bojanowski, zaangażowany w tworzenie systemu wychowania, stał się orędownikiem postępu na drodze rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej, szczególnie gdy chodzi o znaczenie wczesnego wychowania dziecka. Analizując istotne elementy procesu wychowania, potrzeby dziecka i dzieciństwa w szerokim kontekście społecznym i dziejowym, wskazywał również na ich uwarunkowania społeczno-kulturowe, cywilizacyjne. Sięgając do doświadczeń przeszłości, odkrywał i określał istotę współczesnych mu potrzeb i problemów oraz świadomie planował działania na przyszłość, określając jasno cele i zasady edukacji. Chociaż sięgał do dorobku ludzkości w dziedzinie edukacji, nie korzystał bezkrytycznie z obcych wzorów, ale umiejętnie wybierał wszystko, co dobre i co służyło edukacji narodowej. Za A. Mickiewiczem przytoczył znamiennej opinii: „Gdyby teorie Zachodu tak chwyte przez Słowian, i praktyczne życie ludów słowiańskich tak nieznanne Zachodowi, złączyła pilna uwaga, może by przez to oszczędziło się dla ludzkości wiele daremnych, a przykrych doświadczeń reformatorskich”¹⁷. Zgadając się z nią, wyrażał swe ubolewanie nad pogonią za nowoczesnością oderwaną od tego, co bliskie i przyjazne rozwojowi dziecka, zbyt dużym zaufaniem wytworom rozumu, bez pokornego liczenia się z prawami natury. Jakże aktualne są współcześnie te uwagi, z uwzględnieniem specyfiki tych problemów obecnie, co szczególnie szkodliwie oddziałuje na integralny rozwój człowieka, a nawet wymierzone jest przeciw niemu.

¹⁷ M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne...*, s. 32.

Jeszcze jednym ważnym dla współczesnych wyzwań w dziedzinie edukacji jest ponadczasowe podejście Bojanowskiego do znaczenia istotnych dla opisu rzeczywistości pojęć i języka jako wytworu i elementu kultury narodowej, stanowiącym o zachowaniu jej tożsamości¹⁸. Szczególnego znaczenia nabiera to zagadnienie wobec stawianych dziś pytań: „Dlaczego wieloraki kryzys dotyka wychowania? Dlaczego neguje się jego zasadność? Dlaczego dziś <<eksperymentuje się>> (manipuluje się) z wychowaniem, tzn. tak naprawdę z żywym organizmem, jakim są wychowawcy i wychowankowie?”¹⁹. Śledząc uważnie współczesną myśl filozoficzną i społeczną, nie wdawał się w próżne dyskusje, lecz z właściwą sobie wrażliwością łączył w refleksji i działaniu trzy wielkie środki wychowania – religię, naturę i historię. W nich znajdował prawdę o człowieku, którą czerpał z filozofii i religii. W nich też znajdował odpowiedź na pytanie o prawa ludzkiego życia, rozwoju i działania zarówno w wymiarze osobistym jak i wspólnotowym, doczesnym i wiecznym, dotyczącym jego ciała, ducha i umysłu, posunięte do najdrobniejszych szczegółów, czerpiąc z natury, kultury, historii, wiedzy naukowej i życia codziennego. Tu następowało praktyczne wykorzystanie i harmonijne jednoczenie w rozwoju, wychowaniu, a w końcu w działaniu rozumu, ducha i zmysłów. Czystość i piękno tej harmonii odkrywał w życiu, zwyczajach i obyczajach prostego ludu i z nich czerpał wskazówki dla wychowania dzieci.

Dorobek Bojanowskiego oraz praktyka i doświadczenie w realizacji założeń jego systemu są źródłem do określenia teoretycznych podstaw odpowiadających współczesnym osiągnięciom pedagogiki i wymaganiom stawianym obecnie, szczególnie edukacji dziecka w wieku przedszkolnym.

Aktualność dzieła Edmunda Bojanowskiego

Idealy społeczne odwzorowujące się w myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego domagały się realizacji praktycznej. Kierował się przy tym zasadą, która mówi, że dobra i spójna teoria jest najlepszą i konieczną podstawą dla dobrze zorganizowanej praktyki wychowawczej, której badanie z kolei rozwija i doskonali teorię. Uzasadniona głęboko potrzeba wychowania dzieci i ludu, z uwrażliwieniem na aktualne problemy wynikające z konkretnej sytuacji społeczno-kulturowej, prowadziły go do zakładania ochron dla dzieci wiejskich, dla funkcjonowania

¹⁸ Zob. M. Opiela, *Edukacja dla podtrzymania tradycji i ochrony dziedzictwa kulturowego w pismach Edmunda Bojanowskiego*, w: *Polskie dziedzictwo pedagogiczne. Rozważania o ideach i instytucjach*, red. J. Falkowska, Toruń 2016, s. 40-45.

¹⁹ M. Sztaba, *Drogi i bezdroża współczesnego wychowania w Polsce. Rzecz o fundamentalnym wyborze pomiędzy realizmem a idealizmem w tworzeniu adekwatnej koncepcji wychowania*, w: *Edukacja i wychowanie – wyzwania współczesności*, red. L. Pawelec, cz. 2, Kielce 2013, s. 543-562.

których założył zgromadzenie zakonne. Była to adekwatna odpowiedź na konieczność odrodzenia narodu, by skutecznie dążyć do integralnego rozwoju obywateli, ale także zachowanie rodzimej kultury i odzyskanie niepodległości. Realizacja tak ważnych zadań wymagała działań stałych, jednoznacznych i odpowiedzialnych.

Dzięki współpracy z Janem Koźmianem i zmartwychwstańcami: ks. Piotrem Semenem i ks. Hieronimem Kajsiewiczem, utrzymywał się w nurcie realizmu, tworząc system wychowania i regułę Służebniczek oraz zaplecze osobowe i instytucjonalne dla jego realizacji²⁰. Świadomy tego, jak ważną funkcję w myśleniu i kreowaniu świata ma język, co jest specyficzne dla idealizmu, jasno definiował podstawowe pojęcia takie jak: wychowanie, ochrona, nawrócenie itp. Przekonany o tym, że najpewniejszą podstawą do organizacji dzieła jest droga tradycji kościelnej²¹, czynił wszystko, by jasno określić i zachować jego katolicką tożsamość. Zakładając ochronki formułował cele, dobierał treści i działania wychowawcze w odniesieniu do uniwersalnych wartości i dobrze przemyślanych przez siebie przesłanek teoretycznych, stanowiących istotę jego myśli pedagogicznej. Jako podstawową metodę jej realizacji w praktyce wskazał osobowy kontakt budowany na znajomości potrzeb i możliwości rozwojowych dziecka oraz przykład życia wychowawczyni – ochroniarki. Proces wychowania w ochronie miał się dokonywać w klimacie szacunku dla rodziny i rodziców potrzebujących wsparcia, ale stanowiących także wzór dla wszelkich relacji i form instytucjonalnych.

W kontekście współczesnych wyzwań szczególnie aktualny pozostaje ten aspekt dzieła edukacji realizowanej przez Służebniczki, a zwłaszcza na etapie wychowania przedszkolnego. Zgodnie z nauczaniem Kościoła i obowiązującym prawem pierwszymi i niezastąpionymi wychowawcami dziecka są jego rodzice. Jeżeli oni świadomie wybierają dla swego dziecka ochronkę służebniczek – przedszkole, w którym realizowane jest wychowanie katolickie, siostry mają nie tylko prawo, ale obowiązek, realizować je zgodnie z deklarowaną tożsamością. Stąd warunkiem wypełnienia tego zadania jest ciągle odczytywanie na nowo myśli i wskazań Bojanowskiego w odniesieniu do Biblii, nauczania Kościoła, obowiązującego prawa oraz tradycji i kultury wspólnoty regionalnej i narodowej, w której jest ono realizowane. Potrzeba także dziś czujności, by uniknąć popadnięcia w idealizm, w którym nie poznaje się świata i prawdy o nim, ale się ją tworzy (kreuje)²². „Kreując świat według subiektywnych odczuć i idei,

²⁰ Zob. M. Opiela, *Znamiona realizmu w koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego oraz w podstawach procesu jej zmian adaptacyjnych i zachowania tożsamości*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, t. 2, 2016, nr 2, s. 199-214.

²¹ E. Bojanowski, *Dziennik*, objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził Leonard Smółka, t. I, Wrocław 2009, s. 612.

²² Zob. H. Kieresz, *Systematyka nurtów i typów filozofii*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. A. Maryniarczyk, W. Daszkiewicz, T. Zawajska, A. Szymaniak, t. 10, *Suplement*, Lublin 2009,

filozofowie i pedagodzy, działający w nurcie idealizmu, kreują także w sposób subiektywny obraz człowieka, kultury, a w niej wychowania²³.

Bojanowski pozostawił jasne wskazania oraz przykład wciąż aktualnego stylu odpowiadania na potrzeby współczesności, z jednoczesnym zachowaniem wierności własnej tożsamości. Dał w szczególności sformułowane podstawy swej teorii wychowania, gromadząc bogaty zbiór materiałów, dzięki którym można było opracować *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Najważniejsze jednak, że pozostawił swą myśl pedagogiczną żywą i dynamiczną w osobach, jako ich życiową misję, tworząc dla jej realizacji odpowiednie zasady i struktury. Przyjął systemowe rozwiązanie, by działać skutecznie, w sposób integralny ujmując rzeczywistość osoby, jej życia, rozwoju, edukacji i działania w pełnym kontekście jej osobistej kondycji i zewnętrznych uwarunkowań.

Istotą tego systemu jest ochrona, czyli z jednej strony to profilaktyka jako działalność zapobiegająca zjawiskom szkodliwym dla osoby i społeczeństwa. Dokonuje się przez wychowanie, czyli szanowanie, zachowanie, rozwijanie dobra. Bojanowski podkreślał, że dotyczy to przede wszystkim „moralnej strony i chodzi o ochronienie dzieci od wszystkich złych wpływów, a następczenie im wczesnych i na całe życie stanowczych nawyków do dobrego, tudzież rychłe rozwijanie ich wrodzonych zdolności”²⁴. Chodzi tu nade wszystko o to, że „dzieci w Ochronce mają być już zaprawiane z małości do spraw całego życia ludzkiego”²⁵. W tej koncepcji pedagogicznej kierunek wszelkich działań wychowawczych wyznaczał cel ostateczny, który ogólnie można określić jako wychowanie człowieka na całe życie i na wieczność. Chodzi więc o stawianie się obrazem Boga, o naśladowanie Jezusa, o wzrost ku doskonałości, o dążenie do świętości poprzez integralny rozwój osoby. Cel ten, zakładając realizację pośrednich celów doczesnych, wytycza ostateczny sens i horyzonty rozwoju człowieka, którego fundamenty budowane są we wczesnym wychowaniu dziecka. Osiągnięcie tego celu ma się dokonywać poprzez budowanie harmonii ducha i natury. Z drugiej strony ochrona to opieka i pomoc dokonująca się w służbie, szczególnie tym, którzy żyjąc w trudnych warunkach, doświadczeni brakami, chorobą czy słabością, a pozbawieni bezinteresownej troski, stają się bezradni i odrzuceni, czyli przeciwdziałanie złu.

Rodzina, jako naturalne środowisko życia każdego człowieka, jest tu wzorem, a „ochranianie, szanowanie, zachowywanie zwyczajów, z których idą obyczaje”²⁶ było nastawione na rodzinę, na ochronę zasad oraz integralnego rozwoju

s. 887-889.

²³ M. Sztaba, *Drogi i bezdroża współczesnego wychowania...*, s. 551.

²⁴ M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne...*, s. 113.

²⁵ *Reguły w szczególności*, w: *Reguła Zgromadzenia Służebniczek Boga Rodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Poznań, 1867, § 15.

²⁶ M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne...*, s. 197.

i życia jej członków. Służba rodzinie, to pełnienie roli pomocniczej, wsparcie jej członków poprzez wychowanie, opiekę i pomoc w wypełnianiu ich funkcji. W tej koncepcji każda grupa społeczna w swej strukturze, funkcjonowaniu, więziach, obyczajach powinna wzorować się na rodzinie. Wychowanie dziecka powinno służyć jego integralnemu rozwojowi nie tylko dla jego osobistego dobra i szczęścia, ale też dla dobra najbliższej społeczności i dobra Ojczyzny.

Istotą stworzonego przez Bojanowskiego systemu ochronkowego jest koncepcja pedagogiczna wczesnego wychowania, na której budujemy integralną pedagogikę przedszkolną. Jest to bowiem system działań opiekuńczo-wychowawczych i oświatowych o jasnej podstawie chrześcijańskiego humanizmu. Od ponad 160 lat, w zmieniającej się sytuacji społeczno-kulturowej i prawnej, jest realizowany do dzisiaj przez Siostry Służebniczki i może być kontynuowany bez szkody dla jego tożsamości, mimo dostosowywania do aktualnych potrzeb. Zachowana spuścizna Bojanowskiego pozwala odkrywać zamiar autora, wykorzystać dzisiaj zachowując ciągłość jego dzieła, a jednocześnie wciąż otwierając je na współczesność w całym kontekście jego teoretycznych podstaw i praktycznej realizacji.

Współcześnie także potrzeba, by ochrona dokonywała się przez szacunek dla ludzkiej osoby i ze względu na jej dobro rozpoznane i realizowane w wymiarze natury, religii i historii. Dla realizacji idei ochrony, wymagającej różnorodnych i wielopłaszczyznowych działań, wciąż potrzeba, z jednej strony, jasnej świadomości celu, jaki zamierzamy przez te działania osiągnąć, a z drugiej – całościowej wizji drogi dochodzenia do tego celu. Bojanowski dał przykład, że należy tu wykorzystać wszystkie swoje osobiste możliwości i umiejętności, doświadczenia i zdobytą wiedzę, by, opierając się na dogłębnej diagnozie potrzeb środowiska oraz analizie dotychczasowych doświadczeń na polu wychowania zorganizować najbardziej adekwatny sposób nie tylko zaradzenia potrzebom konkretnych osób i społeczeństwa.

Daleko bardziej ważnym jest zapewnienie stałych podstaw integralnego rozwoju i wychowania dzieci od najmłodszych lat do czasu podjęcia nauki w szkole, wsparcie rodziny i społeczeństwa w moralnym odradzaniu i doskonaleniu wielowymiarowych warunków ludzkiego życia i działania. Żeby w pełni zrozumieć ideę systemu wychowania Bojanowskiego musimy wziąć pod uwagę jego założenia światopoglądowe oraz filozoficzne i na nich realizować praktykę wychowawczą, instytucjonalną, zachowując obowiązujące wymagania organizacyjno-prawne.

Podsumowanie

Istotne dla swojej myśli pedagogicznej i koncepcji jej realizacji w praktyce prawdy o człowieku i wychowaniu E. Bojanowski odczytywał w perspektywie religijno-filozoficznej. To pozwoliło mu na stworzenie dynamicznego systemu

wychowania opartego na adekwatnej antropologii, otwartego na zmiany adaptacyjne, a jednocześnie motywowanego i ukierunkowanego na ponadczasowe wartości, zapewniające mu aktualność w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej. Ów system stał się szczególnie ważny dla integralnego rozwoju i wczesnej edukacji dziecka, jako harmonijne jednoczenie ducha ze zmysłowością w klimacie szacunku dla godności każdej osoby i jej celu ostatecznego. Stał się również podstawą tworzenia placówek edukacyjnych, opiekuńczo-wychowawczych oraz grup formacyjnych i właściwych im programów edukacyjnych. Jego podstawy antropologiczne stanowią bowiem o zachowaniu jego tożsamości, a aktualizacja dotyczy optymalnego wykorzystania wiedzy, metod, form i środków służących działaniom praktycznym i stanowiących osiągnięcie ludzkiej myśli.

Bibliografia

- Bojanowski E., *Dziennik*, Objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził Leonard Smółka, t. I, Wrocław 2009.
- Falkowska J. (red.), *Polskie dziedzictwo pedagogiczne. Rozważania o ideach i instytucjach*, Toruń 2016.
- Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829-1871*, t. I, Objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził Leonard Smółka, Wrocław 2001.
- Korzeniowska W., *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny słownik biograficzny*, Kraków 2010.
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1807.
- Maryniarczyk A., Daszkiewicz W., Zawojska T., Szymaniak A. (red.), *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 10, Lublin 2009.
- Opiela M., *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013.
- Opiela M.L. (red.), *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2016.
- Opiela M., *Znamiona realizmu w koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego oraz w podstawach procesu jej zmian adaptacyjnych i zachowania tożsamości*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, nr 2, 2016, s. 199-214.
- Reguły w szczególności*, w: *Reguła Zgromadzenia Służebniczek Boga Rodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Poznań 1867.
- Sztaba M., *Drugi i bezdroża współczesnego wychowania w Polsce. Rzecz o fundamentalnym wyborze pomiędzy realizmem a idealizmem w tworzeniu adekwatnej koncepcji wychowania*, w: L. Pawelec (red.), *Edukacja i wychowanie – wyzwania współczesności*, cz. 2, Kielce 2013, s. 543-562.
- Szulakiewicz W., *Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowanna” 2(1998), s. 9-18.
- Śliwerski B., *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia, klasyfikacje, badania*, Kraków 2009.

Streszczenie

Myśl pedagogiczną Edmunda Bojanowskiego poznajemy z jego bogatej spuścizny, jaką stanowią jego pisma i powstałe dzieło, a jej rozwój – z analizy realizacji jej w praktyce przez Siostry Służebniczki. Jej bogaty zasób i charakter sprawia, że domaga się ona, by jego teorię i praktykę pedagogiczną odczytywać na nowo, by odpowiadać na współczesne wyzwania w dziedzinie edukacji. Poznanie jak rozumiał tę działalność E. Bojanowski pozwala odnosić jego zamysł do tego, jak można realizować go dzisiaj korzystając z osiągnięć nauk pedagogicznych i praktyki wychowawczej. Na tej podstawie konstruowane są wskazania i programy wychowania przedszkolnego, pracy opiekuńczo-wychowawczej w różnego rodzaju placówkach działających w systemie oświaty i pomocy społecznej.

Słowa kluczowe: wychowanie, myśl pedagogiczna, ochrona, aktualność, tożsamość, praktyka pedagogiczna.

The timeliness of the pedagogical thought and work of Edmund Bojanowski

Summary

We learn the pedagogical thought of Edmund Bojanowski from his rich heritage, which are his writings and the resulting work, and its development - from the analysis of its implementation in practice by the Little Servant Sisters. Its rich resource and character makes that it demands that his pedagogical theory and practice should be read again, to respond to contemporary challenges in the field of education. Knowing how Bojanowski understands this activity, allows to reflect on how it can be realized today using the achievements of pedagogical sciences and educational practice. On this basis are constructed: indications and programs of pre-school education, care and educational work in various institutions operating in the system of education and social assistance.

Keywords: upbringing, pedagogical thought, protection, timeliness, identity, pedagogical practice.
